

Paminklo vertės: Aloisas Rieglis

Arūnas Sverdiolas

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius

arunas.sverdiolas@gmail.com

——— Straipsnyje nagrinėjami Aloiso Rieglio paminklosaugos teorijos pagrindai, visų pirma vadinamojo „paminklų kulto“ ir paminklinių verčių samprata, apibūdinama jos svarba paminklosauginio mąstymo raidoje. Paminklo verčių samprata įrašoma į autoriaus meno teorijos kontekstą ir nagrinėjamos filosofinės jos prielaidos. Šioms prielaidoms išryškinti pasitelkiamos laikmečio filosofinės idėjos – Friedricho Nietzsches, Wilhelmo Dilthey'aus, Georgo Siemelio ir Maxo Weberio. Šiuo pagrindu aptariama Rieglio mąstymui esmiška apriorizmo ir istorizmo kolizija.

Reikšminiai žodžiai: meninė valia, paminklo vertės, apriorizmas, istorizmas, nyktis, sauga, restauravimas, konservavimas, paminklosauga.

Paminklosaugos praktika remiasi teorinėmis ir filosofinėmis prielaidomis netgi tada, kai patys praktikai šių prielaidų aiškiai nesuvokia, veikia intuityviai, pasikliaudami „papročiais“, sveiku protu ar vadovaudamiesi abstrakčiais norminių dokumentų reikalavimais. Net patys bendriausi paminklosauginės veiksenos apibūdinimai – restauravimas, konservavimas, saugojimas, atkūrimas ir kiti – anaipol nėra savaime suprantami, jie yra išsikristalizavę paminklosauginio mąstymo istorijoje. Vieno ar kito iš jų pasirinkimas turi lemtingų pasekmių architektūros ir kitų menų kūrinii istorinei ateičiai, todėl turėtų būti pagrįstas teoriniais ir vertybiniais apmąstymais. Kai šito nėra, paminklosaugos praktika pasidaro namudinė.

Didžiulę reikšmę, XIX a. formuojantis paminklosauginiam mąstymui, turėjo Eugène'o Viollet le Duco ir Johno Ruskinio požiūriai į paminklosaugos esmę. Jie buvo poliariškai priešingi, o ginčas – restauruoti ar konservuoti – ilgam užbrėžė paminklosaugos teorijos raidos trajektorijas¹. Tas pats diametraliai priešingų pozicijų (kurias Aloisas Rieglis vadino netgi partijomis) susidūrimas atsinaujino XX a. pradžioje tarp meno istoriko Georgo Gottfriedo Dehio ir pilių restauratoriaus Bodo Ebhardto². Šis ginčas anaipol nėra praradęs aktualumo ir šiandien – daugybė paminklosaugos praktikų visame pasaulyje sąmoningai arba intuityviai seka vienu ar kitu protagonistu. Tarp šių polių skleidžiasi ištisas tarpinių pozicijų spektras. Žinoma, vėlesnėje paminklosaugos teorijos raidoje iškilo ir nauji probleminiai laukai, išryškėjo naujos juos artikuliuojančios skirtys. Teorija plėtojosi, įvairiapusisčiau ir diferencijuočiau svarstant, kas yra ar kokia turi būti paminklosauga, kas sudaro jos esmę ir kokios yra jos ribos.

Garsus XX a. pradžios austrų meno istorikas bei teoretikas, muziejininkas ir paminklosaugininkas Aloisas Rieglis, nagrinėdamas Naujaisiais laikais įvykusią Vakarų civilizacijos atgręžtį į architektūrinį paveldą, pavadino ją *Denkmalkultus*, „paminklų kultu“. Kultas jam yra tai, kas šiandien, nagrinėjant kultūros ar visuomenės reiškinius, labai dažnai vadinama žaidimu, tai yra įsitraukimas, patekimas į vienų ar kitų vertybių traukos lauką ir

1 Eugène Viollet-le-Duc, „Restauravimas“, vertė Lina Perkauskytė, in: *Baltos lankos*, 2013, Nr. 37, p. 150–175; John Ruskin, „Septyni architektūros šviesuliai“, vertė Gediminas Pulokas, in: *Baltos lankos*, 2013, Nr. 37, p. 176–205; Arūnas Sverdiolas, „Paminklas ir laikas. Viollet-le-Duco ir Ruskinio kontroversija“, in: *Athena. Filosofijos studijos*, 2012, Nr. 8, p. 134–167.

2 Alois Riegl, „Neue Strömungen in der Denkmalpflege“, in: *Mitteilungen der K. K. Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*, 3. Folge, Bd. 4, 1905, p. 85–86.

veikimas pagal šį lauką valdančių taisyklių reikalavimus, o svarbiausia – su tuo susijusi pamatinė ir neobjektyvuojama, subjektui nepriešinama vertybinė orientacija, lemianti atitinkamą jo veikimo būdą.

Paminklų „kulto“ pradžią Rieglis siejo su Renesansu, o savąjį laiką, atrodo, laikė savotiška jo kulminacija, šiaip ar taip, jam skyrė daugiausia dėmesio. Iš tiesų antika ignoravo mūsų laikais akivaizdų istorinio kismo sąlygotą esmišką dabarties nuotolį nuo praeities, visokeriopai pabrėžė tęstinumą ir kartotę. Viduramžiai griežtai skyrė krikščioniškąją epochą, istoriosofinę krikščioniškąją dabartį, nuo pagoniškosios praeities. Renesanso laikais šio esmiško trūkio ir atitolimo kontekste atsirado atgręžties ir grįžties ar, tiksliau sakant, susigrąžinimo judesys, kuris Vakarų istorijoje vis intensyvėjo ir apėmė vis naujas sritis, kol galiausiai XIX a. virto universaliu istorizmu, siekiančiu aktualizuoti, sudabartinti viską, ko tik kada būta. Tai labai būdinga ir mūsų dabarčiai, praėjus šimtui metų po Rieglio. Rieglis iš esmės kaip tik ir fiksavo įvykusį šį pamatinį Vakarų sąmonės posūkį, žvelgdamas į praeities kūrinius. Pasak jo, „ne patys kūriniai [*Werken*] dėl savo pradinės paskirties turi paminklinę prasmę ir reikšmę, tai mes, dabartiniai subjektai, jiems jas priskiriame“³. Šis reikšmės priskyrimas kūriniams (o į jų sritį Rieglis įterpė ir dirbinius) yra ne kas kita, kaip su gyvenama dabartimi siejamas transformacinis sąmonės veiksmas – jų įpaminklinimas, pavertimas paminklais. Beje, jo verčių išvardijimas nėra išsamus, jis yra rašęs ir apie gamtos paminklų kultą bei jų saugojimą, tiesa, „gamtos paminklus“ rašydamas kabutėse⁴. Kadangi dabartis vis nauja, tai paminklų – praeities dirbinių, kūrinių ir netgi gamtos darinių – patirties perspektyva vis persiri-kiuoja, lemdama visų jų įpaminklinimo dinamiką.

1. Gamtinė ir kūrybinė rastis

Aptariant Rieglio paminklosaugos idėjas, pirmiausia reikia atsižvelgti į dailėtyrinį ir estetinį jų kontekstą, taip pat išryškinti filosofines jų prielaidas. Jo svarstymai apie skirtingas paminklų vertes, kurie paminklosaugos teorijai jo palikime yra patys svarbiausi, įsirašo į platų jo dailėtyros kontekstą, o jo dailėtyros prielaidos siekia filosofinę gelmę – Rieglio meno filosofiją.

³ Alois Riegl, *Der moderne Denkmalkultus: sein Wesen und seine Entstehung, Gesammelte Aufsätze*, Berlin: Gebr. Mann Verlag, 1995, p. 148.

⁴ Alois Riegl, „Neue Strömungen in der Denkmalpflege“, p. 90–91.

Po Friedricho Nietzschės vertybė pamažu tapo pamatine filosofine sąvoka, o vertybių filosofija – pamatine filosofine disciplina, savotiška „pirmaja filosofija“, išstumdamą ontologiją ir užimdama jos vietą. Šioje mąstymo slinkyje, dvilypėje – ontologinėje ir kartu aksiologinėje – plotmėje tarpsta ir Rieglis paminklo verčių samprata. Ji atsiremia į pamatinę jo *Kunstwollen*, „meninės valios“, sąvoką⁵, aprėpiančią metafizinį ir tuo pat metu istorišką kūrybos šaltinio pobūdį. Rieglis pasipriešino tam, ką jis vadino „materialinės metafizikos dogma“, meno kūrinį laikanti „mechaniniu naudojimo tikslu [*Gebrauchszweck*], žaliavos [*Rohstoff*] ir technikos produktu [...]“⁶. Šiai natūralistinei ir mechanistinei meno kūrinio sampratai Rieglis priešino savąją teleologinę, tikslus suvokiančios (*zweckbewusst*) meninės valios sampratą. Tuo tarpu minėtieji trys veiksniai – siekiamoji nauda, savo nuožiūroje turima žaliava ir įvaldyta technika, kurių reikšmės Rieglis anaipso neneigė, lieka pajungti meninei valiai taip pat, kaip Platono filosofijoje gamtinis priežastingumas buvo pajungtas pasaulį kuriančio dievo demiurgo valiai⁷.

Rieglis „meninė valia“ pratęsia XIX a. vokiečių filosofijos užbrėžtą minties trajektoriją, yra pokantinė ir kartu pohegelinė. Be to, tai ponyčinė sąvoka, artima vadinamai gyvenimo ar kultūros filosofijai – Wilhelmui Dilthey’ui ir jo mokyklai. Rieglis valios metafizikos idėjos remiasi pamatine šopenhaueriška įžvalga, kad žmogus ne tikrai jusliškai reaguoja į tikrovę, bet ir jos geidžia bei atitinkamai ją veikia, keičia, formuoja. Visus žmogaus santykius su pasauliu lemia aktyvusis jo pradas – valia, pasireiškianti pasaulėžiūra, kurią sudaro religija, filosofija, mokslas, politika, taip pat menas.

Meninė valia yra esmiškai istoriška – kiekvienos kultūros ir kiekvieno laikotarpio kūrybai esąs būdingas savas, savitas tikslingumas. Meninė valia išreiškia gelminę tam tikros kultūrinės bendrijos, epochos ar regiono „kryptį“, savotišką pamatinį intencionalumą, lemdama meno raidą, jo stilių pobūdį bei kaitą. Rieglis skelbė:

siekdamas atskleisti tam tikros tautos valios tam tikru metu kryptį minėtose kultūros srityse [valstybė, religija, mokslas arba pasaulėžiūra, – A. S.], aš neklystamai

5 Lietuviškai apie tai žr.: Antanas Andrijauskas, „Rieglis meno raidos koncepcija“, in: *Grožis ir menas*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1996, p. 507–515; Laima Surgailienė, „A. Ryglis menosiekos teorija“, in: *Problemos*, 1986, Nr. 35, p. 65–71.

6 Alois Riegl, *Spätromische Kunst-Industrie*, Wien: Kaiserlich-Königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1901, p. 5.

7 Arūnas Sverdiolas, „Du demiurgai“, in: *Baltos lankos*, 2013, Nr. 38–39, p. 156–194.

parodau, kad ši kryptis galiausiai visiškai sutampa su to paties laiko tos pačios tautos meninės valios kryptimi.⁸

Matysime, kad daugialypė ir kintama meninė valia reiškiasi taip pat ir skirtingomis paminklų „kulto“ atmainomis arba tiesiog skirtingais „kultais“ – pamatinėmis vertybinėmis paminklosaugos orientacijomis.

Labai plačiai, kaip visų medžiaginės kultūros buvinių – dirbinių ir kūrinių – šaltinį, suprastą kūrybą Rieglis apibūdino gretindamas su gamtos buvinių rastimi:

Visa formuojanti žmogaus veikla yra ne kas kita, kaip daugelio gamtoje pasklidusių, gamtos visybėje [*Allgemeinheit*] beformiškai pasirodančių elementų jungimas į uždara, formos ir spalvos apribotą visumą.⁹

Ši idėja remiasi pamatinėmis platoniškomis ir aristoteliškomis prielaidomis, sudarančiomis Vakarų metafizinio mąstymo šerdį. Be to, ja grindžiama formalistinė, nemimetinė meno samprata ir atitinkama jo analizė – pasak Rieglio, meno kūrinio pobūdį lemia jo formos ir spalvos. Meno kūrinio uždarumas (*Geschlossenheit*) reiškia vidinį jo integralumą, tiksliau sakant, kosmologinį-ontologinį šio integralumo pagrindą.

Aloiso Rieglio meninės valios sampratą aukštai vertino ir savaip plėtojo Erwinas Panofsky's, praėjus keliolikai metų išspausdinęs straipsnį šia tema. Pasak jo:

kad galėtų imtis meno kūrinių pagrinduose slypinčių *dėsningumų* pažinimo, šiam didžiam mokslininkui teko pirmiausia įtvirtinti jų *autonomiją*, kuri turi būti suponuojama, tačiau jo laikais buvo visiškai nepripažinta įvairių priklausomybės teorijų, pirmiausia – Gottfriedo Semperio materialistinio-technologinio požiūrio akivaizdoje.¹⁰

8 Alois Riegl, *Naturwerk und Kunstwerk. I, Gesammelte Aufsätze*, Berlin: Gebr. Mann Verlag, 1995, p. 63.

9 Alois Riegl, *Der moderne Denkmalkultus: sein Wesen und seine Entstehung*, Gesammelte Aufsätze, p. 160.

10 Erwin Panofsky, „Der Begriff des Kunstwollens“, in: *Zeitschrift für Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft*, t. 14, 1920, p. 321–322.

Šiame poleminiame kontekste Rieglis siekęs atskleisti „vidinę meno reiškinių prasmę“¹¹, pasiūlydamas meninės valios sąvoką, kuri turėjo „išreikšti kūrybinių galių (ir formos, ir turinio galių) sumą ar vienį, organizuojantį kūrinių iš vidaus“¹². Vidinis integralumas yra mūsų laikais neabejotinai vyraujančio, išmanančios publikos paprastai nė nebesvarstomo meno kūrinio imanentinio traktavimo pagrindas. Uždarą reikšmių vienybę numato, pavyzdžiui, struktūralistinė kūrinio ar teksto samprata.

Pasak Riegliaus, meninė valia neturi būti suprantama nei psichologiškai, kaip kvazigamtinė kūrinio savybių priežastis (nors tokių bandymų yra buvę ir tada, pavyzdžiui, Wilhelmo Worringerio, ir yra šiandien), nei racionalistiškai, kaip kūrėjo sąmoningo apsisprendimo, meninės programos įgyvendinimo dalykas. Panofsky'o žodžiais sakant, meninė valia „negali būti niekas kita, kaip [...] *tai, kas [...] ‚slypi‘ meno reiškinyje kaip galutinė jo prasmė*“¹³. Filosofinė meninės valios samprata sietina su tokia meno kūrinių analize, kai jie imami „ne santykiyje su kažkuo, kas anapus jų (istorinės aplinkybės, psichologinė priešistorija, stilistinės analogijos), o vien tiktai santykiyje su jų pačių būtimi [...]“¹⁴.

Meninė valia reiškiasi ne kuo kitu, o meno kūriniams, todėl meno istoriko tikslas, pasak Riegliaus, yra „iškaityti meno kūriniuose <...> meninę valią“¹⁵. Šitaip nagrinėjami dirbdinimas ir dirbinys, kūryba ir kūriny. Beje, Rieglis buvo labai dėmesingas vadinamųjų dekoratyviųjų menų reiškiniams ir įtraukė juos į bendrą meno reiškinių lauką. Be to, jis gerokai išplėtė meno reiškinių lauką istoriškai ir geografiškai. Michaelis Gubseris vykusiai pastebėjo, kad pasak Riegliaus:

menas nurodo ne tam tikrą estetinių objektų klase, o veikiau formalų ir dekoratyvų visos žmogaus kūrybos [*production*] aspektą <...> Kiekvienas objektas turi meninę vertę, nes kiekvienas objektas turi formalius atributus, tiesiogiai neatliekančius praktinės funkcijos, taip pat kiekvienas dirbinys turi istorines savybes.¹⁶

11 *Ibid.*, p. 334.

12 *Ibid.*, p. 323.

13 *Ibid.*, p. 330.

14 *Ibid.*, p. 332–333.

15 Alois Riegl, *Das holländische Gruppenportrat*, Vien: Österreichischen Staatsdruckerei, 1931, p. 4.

16 Michael Gubser, *Time's Visible Surface. Alois Riegl and the Discourse on History and Temporality in Fin-de-Siècle Vienna*, Detroit: Wayne State University Press, 2006, p. 145.

Laikydamosis kosmologinės ontologinės analizės plotmės, kuri nu-nyko vėlesnėse formalistinėse teorijose, Rieglis teigė, kad „kurdamas, žmo-gus veikia taip pat, kaip pati gamta – abu jie gamina [*produzieren*] ribotus individus“¹⁷. Ne tik tai patys žmonės, bet ir žmogaus dirbiniai bei kūriniai, kaip ir gamtos dariniai, yra individai. Paminklai taip pat yra individai. Tai Vakarų metafiziniam mąstymui, Platono ir Aristotelio užbrėžtam dirbinio dirbdinimo traktavimui būdingas akiratis. Naujiesiems laikams savitas ne-bent ypatingas buvinių individualumo pabrėžimas (Schopenhauerio ir Nie-tzschės ypač išskeltas *principium individuationis*), bet ir jo užuomazgos slypi klasikinėje graikų filosofijoje. Formavimas yra dirbtinio individo – vie-netinio medžiagos ir pavidalo junginio – kūrimas.

Taigi plačiai suprasti meno kūriniai patalpinami kosmologiniame ontologiniame kontekste. Tai veiklus – agresyvus, ardantis – kontekstas, fi-zinė aplinka, stichijos, todėl kūrinio uždarumas, vidinis integralumas anaip-tol nėra savaimė užtikrintas, kaip kad vėliau postuluos struktūralistai ir kiti formalistai, kurių objektas – vienokia ar kitokia reikšmių visuma – yra ide-alus ir metodologiškai kontroliuojamas. Veikia priešingai – „vos tik tai žmo-gaus arba gamtos sukurtas individas suformuojamas, prasideda griau-na-masis gamtos, tai yra mechaninių ir cheminių jos jėgų veikimas, siekiantis vėl suardyti individą į jo elementus ir sulieti jį su amorfišku gamtos visetu [*Allnatur*]“¹⁸. Realus, tai yra gamtos stichijų sąveikos kontekste tarpstan-čio dirbinio ar kūrinio integralumas reikalauja vienokios ar kitokios sau-gos – tiesioginių puoselėjimo arba refleksinių konservavimo / restauravimo pastangų. Knygoje *Stiliaus klausimai*, skirtoje ornamentui, bet svarbioje ir meno filosofijos požiūriu, Rieglis apibūdino meną kaip menine valia pa-remtą praktiką, kai žmogus žaidžia su gamtos būtinybėmis. Neužbaigta-me veikale *Vaizduojamųjų menų istorinė gramatika* jis nagrinėjo Vakarų meno istoriją kaip nuolatinį konfliktą su gamta, įgydavusį skirtingus pavidal-us priklausomai nuo to, kaip gamta vienu ar kitu metu buvo suprantama¹⁹.

Meninę valią Rieglis kiek plačiau apibūdino savo knygoje apie vė-lyvosios Romos imperijos meno pramonę.

¹⁷ Alois Riegl, *Der moderne Denkmalkultus: sein Wesen und seine Entstehung, Ge-sammelte Aufsätze*, p. 160.

¹⁸ *Ibid.*, p. 161.

¹⁹ Alois Riegl, *Historische Grammatik der bildenden Künste*, Graz: Böhlau, 1966.

Visa žmogaus valia yra nukreipta į tai, kad patenkinamai įpavidalintų jo santykį su pasauliu (plačia šio žodžio prasme, apimančia žmogaus vidų ir išorę). Formuojanti meninė valia valdo žmogaus santykį su jusliška suvokiama daiktų raiška. Čia reiškiasi tai, kaip suformuotus ar nuspalvintus daiktus žmogus nori matyti. <...> Tačiau žmogus – ne tikta jusliška suvokianti (pasyvi), bet ir geidžianti (aktyvi) būtybė, norinti aiškinti pasaulį (skirtingą tautai, vietai ir laikui) taip, kad jis atviriausiai ir mieliausiai atsilieptų į jo geismą. Šios valios pobūdis slypi tame, ką vadiname pasaulėžiūra (vėlgi plačiausia šio žodžio prasme): religijoje, filosofijoje, moksle, taip pat valstybėje ir teisėje [...].²⁰

Taigi meninė valia reiškiasi giliausiame, metafiziniame lygmenyje. Kaip komentuoja *Moderniojo paminklų kulto* vertėjas į prancūzų kalbą, ji „stumia žmogų pamėgdžioti kūrybinius gamtos procesus ir šitaip stoti į rungtynes su ja, metant iššūkį nykimo ir mirties dėsniai“²¹.

Tuo pat metu meninė valia yra esmiškai daugybiška, polimorfiška, istoriška ir vietiška, kaskart įgyja vis kitus pavidalus. Pasak paminklosaugos istoriko Jukkos Jukilehto:

Atspindėdamas modernią istoriškumo sampratą, Rieglis regėjo kiekvieną laikotarpį ir kiekvieną kultūrą su ypatingomis jų sąlygomis bei reikalavimais, kuriems esant meninė kūryba įgyja savo pobūdį ir kuriuos turi žinoti meno istorikas, apibrėždamas laikotarpio meninę vertę.²²

Rieglis meno filosofijos pobūdis atsispindi visuose jo svarstymuose apie paminklų vertes. Dar daugiau – galima teigti, kad šie svarstymai pratęsia jo apmąstymus apie meninę valią ir gerokai praturtina jos sampratą. Pasirodo, kad kūrinio patirtis, jo suvokimas ir interpretavimas bei atitinkamas praktinis veikimas jo atžvilgiu taip pat yra savitiška meninės valios atmaina. Meninė valia veikia ir paminklosaugoje, lemdama jos pobūdį.

20 Alois Riegl, *Spätromische Kunst-Industrie*, p. 215.

21 Daniel Wiczorek, „Introduction du traducteur“, in: Alois Riegl, *Le culte moderne des monuments. Son essence et sa genèse*, Paris: Seuil, 2013, p. 29.

22 Jukka Jokilehto, *A History of Architectural Conservation*, Oxford: Butterworth Heineemann, 1999, p. 215.

2. Paminklo vertės tipai

Rieglis siekė teoriškai pagrįsti savo laiko paminklosaugą, apmaštydamas skirtingas paminklų vertes. Jis įvardijo tris paminklams priskiriamų ar, tiksliau sakant, juose išvelgiamų paminklo arba priminimo verčių – *Denkmalwert*, *Erinnerungswert* (jam tai sinonimai) – tipus: intencinio priminimo, senumo ir istorinę. „Paminklų kultas“, kaip jį vadino Rieglis, apima dvi – senumo ir istorinę vertes. Kartais jis kalbėjo ir apie du skirtingus – senumo ir istorinės vertės kultus. Be to, Rieglis aptarė kelias dabartines vertes, vienaip ar kitaip reikšmingas paminklosaugos teorijai ir praktikai. Paminklosauga savo veikloje turi atsižvelgti į visas šias vertes, vienaip ar kitaip jas derinti tarpusavyje.

2.1. Intencinis paminklas ir įpaminklinimas

Intencinių paminklų sritis yra palyginti siaura ir aiškiai apibrėžta.

Seniausia ir pirmiausia prasme paminklas suprantamas kaip žmogaus rankų dirbinys, padirbdintas turint konkretų tikslą – išlaikyti būsimųjų kartų sąmonėje aktualesius ir gyvus paskirus žmogaus veiksmus bei lemtis ar jų junginius.²³

Memorialinis statinys, statula ar įrašas tvarioje medžiagoje yra dirbtinės, daiktiškos atminties arba, tiksliau sakant, priminimo įrankis – jie skirti priminti kultūrinei bendrijai svarbų veiksmą, įvykį ar asmenį. Kuriant šį kūrinį, esminė yra būtent intencija priminti. (Beje, lietuviškai „paminklas“ ir „atmintis“ yra etimologiškai susiję.)

Šiuo atžvilgiu paminklas panašus į kronikininko ar istoriko raštišką pasakojimą – jis sąmoningai statomas tam, kad padėtų ateityje būtove tapsiantį turinį susigražinti į gyvą dabartį ir šitaip įveikti laikui bėgant savaime atsirandančią ir vis didėjančią užmarštį. Paminklas turi užtikrinti tvarią praeities esatį (dabartį). Beje, nors Rieglis apie tai ir neužsiminė, būna ir retrospekcinų paminklų, statomų įsimintiniems praeities dalykams priminti.

„[I]ntencinė paminklinė vertė tiesiog pretenduoja į nenykstamumą [Unvergänglichkeit], amžiną dabartį, nenutrūkstamą tapsmo būseną [Werdezustand].“²⁴ Šiose formuluotėse numanomas šv. Augustino *nunc*

²³ Alois Riegl, *Der moderne Denkmalkultus: sein Wesen und seine Entstehung, Gesamte Aufsätze*, p. 144.

²⁴ *Ibid.*, p. 173.

stans („amžinas dabar“) yra paradoksalus – jis remiasi tiesiogine laikiškumu, dabartiškumo patirtimi ir prideda prie jo spekuliatyvų, realiai nepatiriamą dieviškąjį pastovumą. Tiktai „nenutrūkstamas tapsmas“ yra kitoks, būdingas Naujiesiems laikams – jis tarpsta esmiško ir visaapimančio laikiškumo patirties akiratyje ir numato neapibrėžtai ilgą kultūros ateitį.

Žinoma, nenykstamumas, arba nenutrūkstama tvermė, – siekiamybė, o ne tikrovė. Kiek atitinkamas siekis įgyvendinamas – kitas, svarstytinas dalykas. Realiai, istorinio laiko akiratyje intencinis paminklas patiria panašias lemtis, kaip ir kitų tipų paminklai. Be kita ko, jis priklauso nuo intencijos prisiminti tvarumo, o ši intencija pati yra istoriškai kintama, tad čia iškyla savitas paminklo paradoksas – jis, nelyginant užrištas nosinės mazgelis, gali priminti tik tam, kuris atsimena.

Nuo intencinių paminklų Rieglis skyrė neintencinius, dirbdinamus ar kuriamus ne tam, kad ką nors primintų, o siekiant kitų tikslų – pragmatinių, simbolinių, ekspresinių ar estetinių. Svarstant paminklų intencionalumo / neintencionalumo skirtį galima sakyti, kad laikui bėgant bet kokie žmogaus rankų dirbiniai ir kūriniai „savaime“ tampa paminklais. Panašiai rašto paminklu, rašytiniu šaltiniu, priminimo, prasmės sugražinimo priemone gali virsti bet kuris išlikęs tekstas. Tačiau reikėtų svarbios išlygos – tokiu atveju dirbiniai ir kūriniai įgyja paminklinį pobūdį ir primena praeitį dėl įpaminklinimo, taigi dabartinio praeities suvokimo ypatumų, dabartinės jų įpaminklinimo intencijos. Įpaminklinimas remiasi jau minėta ypatinga tam tikros dabarties intencija – atgretžtinti į praeitį. Įpaminklinamas dirbinys ar kūrinys patiria metamorfozę – virsta paminklu, juo nebuves, įgyja kitą statusą, negu turėjo anksčiau. Taip konkrečią praktinę paskirtį turėjęs įrankis virsta atminties įrankiu. Ši išaukštinanti metamorfozė yra analogiška dirbinio liekanos virstmui radiniu archeologijoje. Panaši dirbinio arba kūrinio metamorfozė, taip pat susijusi su retrospekicine intencija prisiminti, yra jo sumuziejinimas.

2.2. Senumo vertė. Rieglis ir Simmelis

Su minėtais Rieglio meno filosofijos, arba kūrybos metafizikos, principais, ypač su kūrinio nagrinėjimu kosmologijos ontologijos plotmėje tiesiogiai siejasi paminklo senumo vertė. Šios vertės atsiradimą ir didėjimą

sąlygoja savaiminė paminklinio dirbinio ar kūrinio nyktis. Paprastai kalbama apie laiko poveikį, bet iš tiesų turimas omenyje ardomasis gamtos stichijų veikimas:

Iš šio veikimo pėdsakų atpažįstame, kad paminklas yra atsiradęs ne neseniai, o daugiau ar mažiau praėjusiais laikais. Taigi paminklo senumo vertė remiasi šiais aiškiai suvokiamais pėdsakais.²⁵

Senumo vertė gana artima Ruskinio aptartai statinio amžiaus savybei, kuri reiškiasi tapybiškumu. Per jusliškai suvokiamus, regimus pėdsakus darosi tiesiogiai patiriamas laiko poveikis dirbiniui ar kūrinui. Gubseris atkreipė dėmesį į reliacinį ir patirtinį senumo vertės pobūdį:

Dirbiniai <...> reprezentuoja laiko praeigą per amžiaus pėdsakus, susikaupusius jų egzistavimo eigoje. Ši reprezentacija – nei vien tik dirbinio, nei vien tik stebėtojo funkcija, o kažkas, ką jiedu ‚dalinasi‘ ar ‚padaro kartu‘, paraidžiui suprasta laiko reprezentacija [t. y. nauja prezentacija, pateikimas iš naujo, – A. S.], atsirandanti regimajame dirbinio ir stebėtojo dialoge.²⁶

Tai komplikuoja anksčiau paliestą įpaminklinimo sampratą. Nagrinėjant ne intencinį, o senumo vertės dominuojamą paminklą, tiksliau būtų pasakyti, kad dirbinys ar kūrinys įgyja paminklinę vertę praeities ir dabarties santykiuje ar sąveikoje. Rieglis numatė pačiuose meno objekto ir stebėtojo santykiuose glūdintį laikiskumą. Dar daugiau – pasak Gubserio, „Riegliaus veikalai gali būti perskaityti kaip nuolatinė pastanga nušviesti istorinio laiko prigimtį, tiriant kūrinius ir dirbinius, laikyti meną regimu laiko paviršiumi“²⁷. Šiuos dalykus reikia aptarti plačiau.

Sena bažnyčios varpinė, rašė Rieglis, primena „labai bendrą, neloikalizuotą laiko vaizdinį, ‚dalyvavusį‘ varpinę kuriant ir prisidedantį, tiesiogiai suvokiant jos senumo vertę“²⁸. Senumo vertės dalį sudaro ir seni statinio papildymai bei perdirbimai. Vos tik pamačius seną dirbinį ar kūrinį, tiesio-

²⁵ *Ibid.*, p. 161.

²⁶ *Ibid.*

²⁷ *Ibid.*, p. 17.

²⁸ Alois Riegl, *Der moderne Denkmalkultus: sein Wesen und seine Entstehung, Gesammelte Aufsätze*, p. 149.

giai suvokiamas laiko poveikis jam, paminklinė (priminimo) vertė reiškiasi ypatingu būdu: ji yra susijusi kaip tik su „nuo jo [dirbinio ar kūrinio, – A. S.] rastos prabėgusio laiko, jusliškai atsiveriančio per senumo pėdsakus, suvokimu“²⁹. Beje, čia pasirodo neredukuojama ypatingos juslinės patirties, estezės, o ne vien tiktai teorinio mąstymo reikšmė dailėtyrai ir paminklo saugai.

Griuvėsiams vis labiau yrant, šie pėdsakai darosi ypač ryškiai matomi. Jie reiškiasi patina, statinio paviršių, briaunų ir kampų minkštėjimu. Rieglis išvelgė paminklo senėjimo dialektiką ar netgi paradoksą, į kurį buvo atkreipęs dėmesį jau Ruskinas:

griuvėsiai darosi tuo tapybiškesni, kuo daugiau jų dalių pasiduoda irimui. Griuvimui žengiant pirmyn, jų senumo vertė darysis vis mažiau ekstensyvi, tai yra ją skatins vis mažiau dalių, tačiau taip pat vis intensyvesnė – išliekančios dalys vis giliau veiks žiūrovą.³⁰

Bet tam tikru momentu šis dialektinis procesas prieina ribą:

kai galiausiai visiškai prarandamas poveikio ekstensyvumas, nebelieka ir substrato intensyviam veikimui. Tiesiog beformės akmenų krūvos nebeapakanka užtikrinti žiūrovui senumo vertę, reikia bent jau aiškaus pradinės formos, buvusio žmogaus darbo, anuometinės [kūrinio, – A. S.] rastos pėdsako.³¹

Peržengus šią ribą, pati medžiaginė paminklo liekana taip sumenkėja, kad nebelieka pagrindo savitai jos patirčiai. Viskas baigiasi galutiniu suirimu, arba paminklo mirtimi, kaip savo laiku rašė Ruskinas. Taigi senumo vertė reiškiasi tam tikrame statinio nyksmo tapsnyje. Rieglis priėjo nuoseklią išvadą, kad „nevaldomas gamtos jėgų veikimas turi atvesti į visišką paminklo sunaikinimą [...]“³².

Rieglis manė, kad senumo vertė ypač būdinga jo gyvenamo laiko paminklo suvokimui. Pasak jo, „Kaip tik nedrumsčiamas gryno dėsningo dėsningos gamtinės rastos ir nykties rato sukimosi suvokimas džiugina

29 *Ibid.*, p. 150.

30 *Ibid.*, p. 163.

31 *Ibid.*, p. 163–164.

32 *Ibid.*, p. 163.

XX a. pradžios žmogų⁴³³. Norima tiesiogiai matyti natūralų statinio senėjimą. Paminklas turi kelti žiūrovui:

įspūdį, kurį dabartiniam žmogui daro dėsningo rasties ir nykties sukimosi, individo iškilimo iš visuotinybės ir jo gamtiškai būtino progresuojančio sugrįžimo į visuotinybę vaizdinys.³⁴

Kadangi nyktis yra pastovi ir nesustabdoma, sukimosi dėsnis, kurio suvokimas sudaro tikrą estetinį moderniojo senųjų paminklų žiūrovo pasitenkinimą, reikalauja ne išsaugoti pastovumą, o užtikrinti nepaliaujamą kismo judėjimą [...].³⁵

Rieglis formuluoja tai, ką jis vadina pagrindiniu estetiniu savo laiko dėsniu:

iš žmonių rankų mes reikalaujame kurti uždarus kūrinius kaip būtinos ir dėsningos rasties simbolius, o iš laike veikiančios gamtos, priešingai – ardyti tai, kas uždara, kaip tokio paties būtino ir dėsningo nykimo simbolio.³⁶

Todėl „turi būti užtikrintas ne amžinas anuometinės paminklo rasties išsaugojimas [tai, kaip matysime, yra istorinės vertės formulė, – A. S.], o amžinas rasties ir nykties rato sukimosi reginys [...]“³⁷. Iškeldama laiko ar praeigos reikšmę, senumo vertė įgalina laikiškumo patirtį, „pateikdama dabartinį praeitiškumą“³⁸.

Šitai diktuoja atitinkamą veiksena su paminklu. Senumo vertė reikalauja kiek galint vengti:

savavališko žmogaus rankos įsikišimo į susidariusią paminklo būseną. Negalima nei pridėti, nei sumažinti, nei papildyti to, kas su laiku suiro gamtos jėgoms veikiant, nei pašalinti to, kas buvo tokiu pat būdu pridėta ir iškreipė pradinę uždara paminklo formą.³⁹

33 *Ibid.*, p. 162.

34 *Ibid.*, p. 150.

35 *Ibid.*, p. 163.

36 *Ibid.*, p. 162.

37 *Ibid.*, p. 164.

38 Michael Gubser, *op. cit.*, p. 147.

39 Alois Riegl, *Der moderne Denkmalkultus: sein Wesen und seine Entstehung, Gesammelte Aufsätze*, p. 163.

Sendamas, kūrinys neišvengiamai praranda savo integralumą, tačiau šios dezintegracijos negalima stabdyti.

Senumo vertė pasmerkia ne tik bet kokią prievartinį paminklo naikinimą žmogaus ranka, bet ir nusikalstamą kišimąsi į dėsninę ardomąją gamtos veiklą, kuriuo jis, viena vertus, veikia palaikydamas, bent iš principo, taip pat [pasmerkia, – A. S.] bet kokią konservavimo veiklą, bet kokią restauravimą kaip nepagrįstą kišimąsi į gamtos dėsnių viešpatavimą.⁴⁰

Rieglis buvo nuoseklus ir pripažino, kad „senumo vertės kultas veikia tiesiai prieš paminklo išsaugojimą“⁴¹. Griežtai laikantis senumo vertės reikalavimų, negalima niekaip kištis į paminklo būseną, niekaip jo veikti – nei restauruoti, nei konservuoti, tenka atsisakyti bet kokios saugos. Šia prasme senumo vertė, sakyčiau, yra rezignacinė. Kartu tai pats giliausias, kosmologinis paminklosaugos pagrindas, savo ruožtu, susijęs su laikiniu bet kokių buvinių buvimo pagrindu, taigi su visų jų rastimi, tverme ir nyktimi.

Čia vertėtų kiek išplėsti senumo vertės nagrinėjimo ribas ir pasiūlyti Aloiso Rieglio amžininko, kultūros filosofo Georgo Simmelio trumpą esė apie griuvėsius, pasirodžiusią ketveriais metais vėliau už garsiąją studiją apie paminklų kultą. Kai kurie esminiai judviejų meno filosofijų principai labai artimi, o metafiziniai kultūros ir meno apmąstymų pagrindimai papildomi ir nušviečia vieni kitus. Simmelio griuvėsių apmąstymo išvados iš dalies sutampa su Rieglis svarstymais ir juos pratęsia.

Giliausias pamatas, kuriuo remiasi visos kitos Simmelio kultūros filosofijos plotmės ir analizės, yra žmogaus ir gamtos santykio samprata. Pasak jo:

Žmogus nėra besąlygiškai įsijungęs į gamtos pasaulį kaip gyvūnas, bet yra nuo jo atitrūkęs, kelia jam reikalavimus ir su juo rungtyniauja, jį prievartauja ir yra jo prievartaujamas, – nuo šio pirmojo didžiojo dualizmo prasideda begalinis [teismo, – A. S.] procesas tarp subjekto ir objekto. Dvasios sritis yra antroji šio proceso instancija.⁴²

⁴¹ *Ibid.*

⁴² Georg Simmel, „Kultūros sąvoka ir tragedija“, in: *Sociologija ir kultūros filosofija, vertė Albinas Lozuraitis, Vilnius: Margi raštai, 2007, p. 299.*

Simmelio pohegeliškai suprantami dvasios dariniai yra ne kas kita, kaip esminis kultūros turinys – menas, teisė, religija, technika, mokslas, socialinės normos. Kaip tik šioje instancijoje atsiduria paminklu tapusio dirbinio ar kūrinio byla.

Dvasios (tai yra kultūros, kūrybos) esmę, pasak Simmelio, lemia nenutraukiama jos sąsaja, o kartu – nepaliaujama kova su gamtos pradū. Architektūra šiuo atžvilgiu esanti ypatingas menas, nes joje šių dviejų pradū kova „pasiekia tikrą pusiausvyrą“⁴³. Taip yra todėl, kad:

Nors architektūra naudoja ir paskirsto materijos sunkį ir keliamąją galią pagal tik sieloje tegalimą planą [panašiai kaip kiti menai, – A. S.], bet vien tiktai architektūroje medžiaga veikia tiesiogine savo esme, įgyvendina šį planą tartum savo pačios jėgomis.⁴⁴

Savo ruožtu, pačioje medžiagoje slypi priešingos, bet viena nuo kitos neatsiejamos tendencijos – sunkis ir keliamoji galia, o architektūra perima šią įtampą kupiną vienybę. Simmeliui buvo svarbiausia tai, kad užbaigtame statinyje „materijos būtinybė yra pajungta dvasios laisvei, dvasios *gyvybiškumas* visiškai reiškiasi per vien tiktai slegiančias ir keliamąsias materijos galias“⁴⁵. Tai ir yra siekiama ir siektina, bet sunkiai pasiekiamą ir tiktai tam tikrą laiką tverianti gamtos ir kultūros (Simmelio vadinamos dvasia) pradū pusiausvyrą, darna.

Beje, šią Simmelio atliktą analizę vėliau tiesiogiai pratęsė ir sukonkretino Henri Lefebvre’as, išskirdamas kelis istorinius architektūros tipus:

Antikos pasaulis dirbo su sunkiomis masėmis. Graikų [architektūros, – A. S.] teorija ir praktika pasiekė vienybės efektą, naudodama ir sunkį, ir kovą su sunkiu; vertikalios kylančios ir besileidžiančios jėgos buvo neutralizuotos ir subalansuotos, nesunaikinant tūrių suvokimo. Romėnai, remdamiesi tuo pačiu principu, naudodami didelius tūrius, sudėtingai suderino priešinamus tūrius, atramas ir ramsčius, kad pasiektų masyvumo ir jėgos išpūdį, ir nesidrovėdami naudojos svoriu. Viduramžiams buvo būdinga ne tokia akivaizdi struktūra, priešingų jėgų sąveikos pasekmė; pusiausvyrą ir pusiausvyros efektą užtikrino šoninės atramos, vyravo šviesos

⁴³ Georg Simmel, „Die Ruine. Ein ästhetischer Versuch“, in: *Philosophische Kultur*, Potsdam: Gustav Kiepenheuer Verlag, 1923, p. 135.

⁴⁴ *Ibid.*

ir dvasios idėja. Modernybėje pasirodė besvoriškumas, nors tam tikra prasme ir besiderinantis su viduramžių architektūros orientacija. Taigi struktūrinė analizė turi reikalą su aiškiai apibrėžtomis jėgomis, taip pat ir su materialiais šių jėgų santykiais, iš kurių kyla taip pat aiškiai apibrėžtos erdvinės struktūros – kolonos, skliautai, arkos, piliastrai ir kita.⁴⁶

Šitai tapo Simmelio išeities tašku, nagrinėjant esmišką statinio transformaciją, susijusią su laiko tėkme, – nyktį: „nepakartojama pusiausvyra tarp mechaninės, slegiančios, spaudimui pasyviai besipriešinančios materijos ir formuojančio, aukštyn nukreipto dvasingumo pažeidžiama tą akimirka, kai statinys griūva“⁴⁷. Tada žmogaus rankų kūriniui ima viešpausti vien tiktai gamtos jėgos ir „statinyje susidaranti gamtos ir dvasios pusiausvyra pasislenka į gamtos pusę“⁴⁸. Šis poslinkis dramatiškas, dargi tragiškas, nes materijos ir dvasios pradų konfliktą Simmelis laikė kultūros esmiškos tragikos priežastimi⁴⁹.

[T]ą akimirka, kai statinio irimas pažeidžia jo formos uždaramą [Simmelis šiame kontekste pasitelkė tą pačią kūrinių uždaramo sąvoką, kaip ir Rieglis. – A. S.], konfliktuojančios pusės vėl išsiskiria ir apreiškia savo tikrąjį, pasaulį perveriantį priešišumą: tartum meninis formavimas būtų tik prievartinis dvasios veiksmas, kuriam akmuo paklusta nenoromis, tartum jis dabar palaipsniui nusimestų nuo sa- vęs šį jungą ir sugrižtų prie nepriklausomo savo jėgų dėsningumo.⁵⁰

Tačiau Simmelis atkreipė dėmesį į tai, kad architektūros statinio irimas skiriasi nuo kitų kūrinių nykties. Paveikslą ar tekstą, kurių dalys yra sunykusios, galima tinkamai suvokti tik tiek, kiek Rieglio ir Simmelio vadinamasis šių kūrinių uždaramas, arba integralumas, išlieka ar bent jau gali būti įsivaizduotas arba vienaip ar kitaip analitiškai atkurtas. Architektūra šiuo atžvilgiu esanti ypatinga – „statinio griuvėsiai reiškia, kad į išnykusį ir sugriautą meno kūrinių įaugo kitos jėgos ir formos, gamtos jėgos ir formos, kad tai, kas juose yra dar iš meno, ir tai, kas juose yra jau iš gamtos, sudarė

45 *Ibid.*, p. 136.

46 Henri Lefebvre, *The Production of Space*, Cambridge: Basil Blackwell, 1991, p. 158–159.

47 Georg Simmel, „Die Ruine. Ein ästhetischer Versuch“, p. 135.

48 *Ibid.*

49 Georg Simmel, „Kultūros sąvoka ir tragedija“, p. 299–332.

50 Georg Simmel, „Die Ruine. Ein ästhetischer Versuch“, p. 136.

naują visumą, charakteringą vienybę⁵¹. Ši nauja visuma jau nebe grynai uždara, o, jeigu taip galima išsireikšti, „pravira“ ir mišri, ji patiriama ypatingu būdu, kurį Simmelis siejo kaip tik su griuvėsių stebėjimu.

Kas gi sudaro šią naująją visumą ar naująją, nebe architektūros kūriniai esmiškai būdingą statišką ir tvirtą, o dinamišką ir trapią, pusiausvyrą? Viename ar kitame statinyje įkūnyto, įmedžiaginto tikslo požiūriu:

yrantis jų [griuvėsių, – A. S.] pavidalas yra beprasmis atsitiktinumas; tačiau šis atsitiktinumas suvokiamas nauja prasme, suvienijančia atsitiktinumą ir dvasios pavidalą ne žmogiškojo tikslingumo, o gelmės, kurioje šis tikslingumas ir nesąmoningų gamtos jėgų audinys išauga iš vienos šaknies, pagrindu.⁵²

Nagrinėdamas statinio griuvimą ir griuvėsius, Simmelis iš esmės siekė sučiuopti tą patį reiškinį, kaip ir Rieglis, aptardamas paminklo senumo vertę. Kartu jis atkreipė dėmesį į kitą niuansą:

[G]riuvėsių žavesį sudaro tai, kad žmogaus kūrinys čia galiausiai suvokiamas kaip gamtos darinys. Tos pačios jėgos, kurios suteikė pavidalą kalnui, dūlant, išplaukiant, griūvant, jaugant augalams, čia parodė savo veikimą akmens sienose.⁵³
Žmogaus valia iškėlė statinį aukštyn, o dabartinę jo išvaizdą jam suteikė mechaninė, žemyn traukianti, graužianti ir ardanti gamtos jėga.⁵⁴

Čia reiškiasi gamtos ir kultūros priešybės, jų kovos ir netvarios pusiausvyros momentai, sudarantys Simmelio kultūros filosofijos ašį. Vyksta simetriška metamorfozė – „Gamta pavertė meno kūrinį savo formavimo medžiaga panašiai, kaip anksčiau menas pasinaudojo gamta kaip savo medžiaga“⁵⁵. Stichijos deformuoja tai, ką suformavo architektas. Savo medžiaga šis kūrinys visada yra gamtiškas ir gamta, iš naujo vis labiau jį užvaldydama, kaip keistokai antropomorfindamas išsireiškia Simmelis, „įgyvendina savo teisę, kuria iki šiol nesinaudojo, tačiau kurios, taip sakant, niekad neatsisakė“⁵⁶. Architektūrai esmiškas dalykas yra statika, statinio atsparumas

51 *Ibid.*, p. 136–137.

52 *Ibid.*, p. 137.

53 *Ibid.*, p. 137–138.

54 *Ibid.*, p. 138.

55 *Ibid.*

56 *Ibid.*, p. 139.

stichijų poveikiui. Statiniui yrant, pasirodo jo atsparumo riba – gamtos stichijų poveikio sąlygojami dinaminiai procesai. Statiniui griūvant apsinuogina, darosi regima visada jame slypinti esmiška gamtos ir kultūros pradų įtampa, istorinio laiko tėkmė ir praeiga – tolimiausias bet kokių žmogaus kūrybinių pastangų akiratis. Šitai suvokia mįslinga, nelengvai sučiuopiama ir apibūdinama sąmonės galia – išmintis. Kaip ir Rieglis, Simmelis šiame kontekste apeliavo ne tiek į konceptualiai svarstomus dalykus, kiek į savitą tiesioginę estetinę patirtį. Nykti reiškia laipsniškai nustoti būti. Šio vyksmo stebėjimas, galima sakyti, yra nykties meditacija.

Gamtos ir kultūros pradų pusiausvyros poslinkis, be kita ko, reiškiasi patina: gamtinis procesas padengia kūrinių luobu, paslėpdamas pirminį jo paviršių. Čia vėlgi aptinkama ypatinga šių pradų darna:

Paslaptinga darna: darinys darosi gražesnis dėl cheminio mechaninio poveikio, tai, ko norėta, yra atsiradę nenorint ir nesiekiant, darosi naujai vaizdu, dar gražiau ir vėl vieninga – tai fantastiškas ir nepaaiškinamas patinos žavesys.⁵⁷

Kūriniui nykstant, tai, kas buvo uždara, vis labiau atsiveria, kūrinys vis labiau dezintegruojasi. Lygiai taip pat, kaip Rieglis, o anksčiau Ruskinas, Simmelis pastebėjo, kad griuvusių žavesys yra būdingas tik tam tikram statinio irimo tarpsniui, kuris anksčiau ar vėliau užsibaigia. Galiausiai „ten, kur griuvusių likę per mažai, kad jie leistų pajusti aukštyn vedančią [kūrybos, – A. S.] tendenciją, jos metafizinis – estetinis žavesys dingsta“⁵⁸.

Kitas dalykas – tai, ką Simmelis vadino griuvusių praeitiškumu: „Jie – praeities, kurią paliko gyvybė, prieglobstis [...]“⁵⁹. Svarbūs abu egzistencinio istorinio laiko momentai – praeitis ir dabartis: „Praeitis su jos likimais ir permainomis yra sutelkta šiame estetiškai suvokiamos dabarties taške“⁶⁰. Griuvésiai atveria šiaipjau kasdieninės patirties nesuvokiamą praeities gelmę.

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ *Ibid.*, p. 142.

⁵⁹ *Ibid.*

⁶⁰ *Ibid.*, p. 143.

[T]iesiogiai suvokiamą dabartį sudaro tai, kad kažkada čia buvo gyvenimas su savo turtingumu ir permainomis. Griuvėsiai yra dabartinė praėjusio gyvenimo forma, ir ne savo turiniais ar liekanomis, o savo praeitimi kaip tokia. Tai sudaro taip pat ir senienų žavesį [...].⁶¹

Liekanoje daugiau ar mažiau aiškiai iškyla aikštėn, darosi suvokiama ypatinga praeitis – laiko veikimas.

Ir Rieglis, apibūdindamas paminklo senumo vertę, ir Simmelis, aptardamas statinio griuvimą ir griuvėsius, siekė apmąstyti savaiminę paminklo nyktį, taigi tolimiausią gamtinį (kosmologinį) ir būtinį (ontologinį) dirbinio bei kūrinio akiratį, kuris tiesiogiai išryškėja dabar patiriant paminklą. Ypatingas paminklo kaip būtovės liekanos buvimo būdas, kurį jau esu šiek tiek aptaręs – dabar būti buvusiu.

Tai, beje, susiję ir su jau minėtu paminklo individualumu ar paskirumu. Apie vieno miestelio renesanso ir baroko bruožų turinčius statinius, kurie turėjo būti nugriauti tiesiant geležinkelį, jis pastebėjo, kad galiausiai jų gaila:

ne todėl, kad jie buvo pastatyti ir gyvenami mūsų tautinių protėvių, ir ne todėl, kad jie yra mūsų pačių kaip žmonių praeities liudininkai, bet kad jie apskritai yra kažkas, kas atsirado ankstesniaisiais laikais, turi tam tikro individualumo ir todėl įgijo teisę kiek galint gyvuoti savo pačių išlikimo sąlygomis.⁶²

2.3. Istorinė vertė

Kita Rieglio aptariama paminklo ar priminimo vertė yra istorinė. Dirbinys ar kūrinys turi istorinę vertę, jei jis liudija apie praeitį ir gali suteikti žinių apie ją. Vadovaujantis šia verte, paminkle mus domina:

jo kaip buvusio žmogaus kūrinio rastis. Istorinė vertė tuo didesnė, kuo aiškiau ji atskleidžia pradinę uždara paminklo būseną, kurią jis turėjo vos atsiradęs. Pakeitimai ir daliniai ardymai – istorinei vertei trukdantys, nepageidaujami veiksniai.⁶³

⁶¹ *Ibid.*, p. 142.

⁶² Alois Riegl, „Neue Strömungen in der Denkmalpflege“, p. 91.

⁶³ Alois Riegl, *Der moderne Denkmalkultus: sein Wesen und seine Entstehung, Gesammelte Aufsätze*, p. 166.

Todėl, vadovaujantis istorinės vertės reikalavimais, siekiama atkurti pirminę paminklo būseną.

Istoriko uždavinys yra visomis prieinamomis priemonėmis užpildyti spragas, kurias laikui bėgant pirminiame statinyje padarė gamtos poveikiai. Irimo simptomai, kurie senumo vertei yra svarbiausias dalykas, istorinės vertės požiūriu turi būti pašalinti bet kokiomis priemonėmis.⁶⁴

Istoriko uždavinys – rekonstruoti buvusią kūrinio visumą.

Gali pasirodyti, kad istorinė vertė artima Viollet le Duco restauravimo sampratai, tačiau taip nėra. Esminis skirtumas nuo šios XIX a. sampratos yra tas, kad pasak Rieglio, pradinės paminklo būsenos atitaisymai jokių būdu negali būti daromi keičiant realų objektą, jį restauruojant, o vien tiktai analitiškai ir, sakyčiau, virtualiai: „tai turi būti padaryta ne pačiame paminkle, o kopijoje arba tiktai mintimis ir žodžiais“⁶⁵. Turimas omenyje tekstinis, vaizdinis ar koks kitoks virtualus atstatymas, nepaliečiantis medžiaginės paminklo substancijos. Tokia buvo Viollet le Duco kaip architektūros istorijos tyrėjo, bet ne jo kaip restauratoriaus veikla. Virtuali rekonstrukcija užtikrina antrinį, substitucinį dirbinio ar kūrinio buvimo būdą, kuris jokių būdu negali pakeisti pirminio, realaus jo buvimo.

Taip pat, kaip senumo, istorinė vertė reikalauja neliesti paties statinio, bet pastaroji daro tai kitu pagrindu – jai rūpi:

išsaugoti galimai nefalsifikuotą šaltinį būsimiems papildymams, atliekant meno istorijos tyrimus. <...> Šaltinis kaip vienintelis tikrai duotas objektas turi būti kaip galint išlaikytas nepaliestas, kad būsimeji [tyrėjai, – A. S.] galėtų kontroliuoti mūsų mėginimus jį papildyti ir galbūt pakeisti geriau pagrįstais.⁶⁶

Žinoma, tie būsimeji papildymai ir patikslinimai taip pat būtų daromi ne paminklo substancijoje, o tiktai virtualiose terpėse. Bene artimiausia tokio virtualaus restauravimo analogija, kurią pasitelkė Riegelis ir kai kurie kiti paminklosaugos teoretikai, – filologo darbas su rašytiniu šaltiniu. Filologijoje, siekiant atkurti šaltinio prasmę, besąlygiškai paisoma nesikiši-

⁶⁴ *Ibid.*

⁶⁵ *Ibid.*

⁶⁶ *Ibid.*

mo į išlikusio teksto „kūną“ principo, bet kokios konjektūros daromos tiktai antrinėje terpėje, perraše.

Sekant istorine verte, siekiama „išskirti praeities istorinės raidos momentą ir taip aiškiai pastatyti jį mums priešais akis, tartum jis priklausytų dabarčiai“⁶⁷. Tasai „taip, tartum“ yra esminis dalykas – atitinkamos veiksenos tikslas yra tariamai sudabartinti kūrinio rasties momentą, tariamai perkelti jį į dabartį, nes realiai šito pasiekti neįmanoma. Tai labai gerai suprato XX a. hermeneutika, kritikavusi romantinę hermeneutiką⁶⁸ ir iškėlusį veikmės istorijos (Hansas Georgas Gadameris) bei vaisingo nuotolio (Paulis Ricoeuras) svarbą šiuo atžvilgiu. Šios virtualybės taip pat neįmanoma tiesiogiai estetiškai patirti, o tiktai atkurti per vaizduotę ir analitiką (pavyzdžiui, per rekonstrukcinius brėžinius). Istorinė vertė reiškiasi tuo, kad „kūrinys mus domina savo pirminiu nepaliestu pavidalu, kaip jis išėjo iš savo autorius rankų ir kaip mes siekiame jį pamatyti arba atkurti mintimis, žodžiais ar atvaizdais [...]“⁶⁹. Apie medžiaginį atkūrimą Rieglis nė neužsimena.

Grįžtant nuo virtualiai rekonstruojamo substitucinėje terpėje prie realaus paminklo svarbu tai, kad, pasak Rieglio, istorinė paminklo vertė skleidžiasi ne belaikės stiliaus idealybės kontekste, kaip kad Viollet le Duco restauravimo teorijoje, o istorijos, laiko akiratyje. Tai susiję su pamatinėmis Rieglio filosofinėmis prielaidomis apie tai, kas yra tikrovė. Jis aptarė ypatingą paskirybės patirtį (siedamas ją su XIX a. istorizmu): „žiūrovas patiria malonumą atskleisdamas ir su meile stebėdamas paskirą faktą, tai yra vienetinį žmogaus veiksmą grynoje pirminėje jo [paminklo, – A. S.] rasties būsenoje“⁷⁰. Tačiau ši siekiamybė lieka ideali, realiai nepasiekiami. Rieglis ypač pabrėžė būtovės vienkartinumą ir nesugražinamumą.

Istorišku vadiname viską, kas kartą buvo ir ko šiandien nebėra. <...> Kas kartą buvo, nebegali būti vėl. <...> kiekviena žmogaus veikla ir kiekviena žmogiška lemtis, apie kurią išliko liudijimas ar žinia, neabejotinai gali pretenduoti į istorinę vertę. Kiekvienas istorinis įvykis iš esmės mums yra nepakeičiamas.⁷¹

⁶⁷ *Ibid.*, p. 172.

⁶⁸ Arūnas Sverdiolas, „Gyvenimo hermeneutika: Wilhelmas Dilthey'us“, in: *Būti ir klausti. Hermeneutinės filosofijos studijos – 1*, Vilnius: Strofa, 2002, p. 29–38.

⁶⁹ Alois Riegl, *Der moderne Denkmalkultus: sein Wesen und seine Entstehung, Gesammelte Aufsätze*, p. 149.

⁷⁰ *Ibid.*, p. 155.

⁷¹ *Ibid.*, p. 145.

Istorizmui plėtojantis, kiekvienas dirbinys ar kūrinys, kiekvienas žmogaus veiksmo ar žmogui reikšmingo įvykio pėdsakas ar liekana įgyja didesnę ar mažesnę istorinę vertę. Istorinė statinio vertė sieja jį su kitais, kitokiais istoriniais liudijimais.

Istorinės vertės suvokimu remiasi atitinkama paminkloauginė veiksmena. Vadovaujantis istorinės vertės reikalavimais, negalima šalinti paminklą ardžiusių ar keitusių praeities poveikių pėdsakų. Tačiau dabartinių poveikių reikia stengtis išvengti. „Istorinė vertė yra konservatyvi, ji siekia viską išsaugoti, ir būtent viską dabartinės būsenos.“⁷² Beje, šitaip reiškiasi ne tik Rieglis, bet ir daugelio kitų paminkloaugos teoretikų menkai artikuliuota ir apmąstyta, tačiau numanoma ir labai svarbi išvalga apie postistorinį mūsų laiko pobūdį. Įsigali gelminė prielaida, kad istorija yra jau pasibaigusi, kad dabar vyksta „kas kita“.

Istorinės vertės kultas turi stengtis kuo labiau išsaugoti paminklą dabartinės paveldėtos jo būsenos, o tai būtinai reikalauja, kad žmogaus ranka įsikištų į gamtinės raidos tėkmę ją stabdydama, kiek tai žmogaus galioje, sustabdytų ardomuosius gamtos jėgų poveikius.⁷³

Taip grindžiama paminkloaugos kaip išimtinai konservavimo samprata.

Vis dėlto aišku, kad amžinai išsaugoti paminklo neįmanoma, nes „galiausiai gamtos jėgos yra stipresnės už visas žmogaus gudrybes ir pats žmogus kaip individas, atsidūręs gamtos akivaizdoje, yra jos sunaikinamas“⁷⁴. Čia Rieglis filosofinės prielaidos vėlgi sutampa su Simmelio artikuliuotomis: istorinė vertė galiausiai skleidžiasi tame pačiame visuotinio laikیشkumo bei laikinumo, gamtinės nykties, žmogaus veiksmo ir gamtos veiksmo santykių akiračiuose, kaip ir senumo vertė.

3. Dabarties vertės

Šalia paminklinių verčių, Rieglis taip pat išskyrė ir aptarė kelias skirtingo pobūdžio dabarties vertes (*Gegenwartswerte*), neišvengiamai susijusias su paminkliniais statiniais ir todėl svarbias paminkloaugos teorijai

⁷² *Ibid.*, p. 171.

⁷³ *Ibid.*, p. 167.

⁷⁴ *Ibid.*, p. 171.

bei praktikai. Šių verčių požiūriu visi dirbiniai ar kūriniai traktuojami kaip dabartiniai, nežiūrint jų paminkliškumo (išskyrus vieną svarbią išimtį, kurią aptarsiu).

Akivaizdžiausia iš dabarties verčių yra naudojimo vertė (*Gebrauchswert*), kuri reikalauja, kad paminklinis statinys būtų tinkamas naudoti, atliktų tokias pačias funkcijas kaip ir dabartinis pastatas. Naudojimo vertė yra universali, ji nepriklauso nuo kūrinio ar dirbinio paminklinių verčių buvimo arba nebuvimo. Paminklosauga atsižvelgia į dabartinį seno statinio funkcionavimą, net jeigu bent kiek nuosekliau jo ir neapmąsto. Pavyzdžiui, statinys turi būti saugus. Pragmatinis reikalavimas kategoriškas – jeigu statinys jo neatitinka, jį tenka pakeisti kitu. Todėl paminklinėms vertėms išsaugoti svarbu, kad paminklas būtų nuolat naudojamas, nes tada jis tiesiog tausojamas, prižiūrimas ir remontuojamas. Kaip rašė rusų poetas Arsenijus Tarkovskis, „Živite v dome i ne ruchnet dom“ („gyvenkite name, ir namas nesugrius“). „[S]enumo vertė turi priešintis paminklo išplėsimui iš ankstesnio, tam tikra prasme organiško konteksto ir jo uždarymui į muziejų, net jeigu tai būtų tikriausia priemonė išvengti būtinybės jį restauruoti.“⁷⁵

Rieglis konstatavo, kad daugybė išlikusių paminklinių pastatų šią vertę turi, yra sėkmingai naudojami. Be kita ko, jie esą brangūs ir juos sunku pakeisti naujais. Beje, per pastaruosius šimtą metų ši aplinkybė esmiškai pasikeitė – dabar paprastai būna pigiau nugriauti bet kurį pastatą ir pastatyti jo vietoje naują, negu išsaugoti ir pritaikyti naujiems poreikiams seną. Tad ši ekonominė sauganti aplinkybė – naudojimo vertė – išnyksta. Jei nėra sąmoningo vertybinio sprendimo saugoti, kone visa senoji architektūra darosi pasmerkta. Prieš šimtą metų, Rieglis laikais, padėtis dar anaip tol nebuvo tokia dramatiška.

Kita dabarties vertė yra meninė. Jos reikalavimai galioja kiekvienam meno kūrinui, jie taikomi ir paminklui: šiuo požiūriu jis turi meninę vertę tiek, kiek atitinka dabartinės meninės valios, arba dabartinio meninio skonio, reikalavimus.

Pati dabartinė meninė vertė savo ruožtu skyla į dvi ganėtinai skirtingas, tam tikru kampu žvelgiant, netgi priešingas viena kitai. Naujumo vertę (*Neuheitswert*) Rieglis siejo su meninės valios, šiuo atveju pasireiš-

kiančios ne kuriant, o suvokiant ir interpretuojant meno kūrinį, reikalavimu žiūrėti į paminklą taip pat kaip į šiuolaikinį meno kūrinį. Taigi naujumo vertė reikalauja, kad „paminklas atitiktų kiekvieno (naujo) žmogaus kūrinio jo rasties būsenos išorines apraiškas, vadinasi, darytų įspūdį, jog yra visiškai uždaras ir griaunamųjų gamtos įtakų nepaliestas“⁷⁶. Paminklas turi būti kaip naujutėlis – tobulai integralus, be jokių irimo žymių, esmiškai būdingų senumo vertei. Rieglis konstatavo, kad dabar mėgstamas naujumas, o tai, kas sena, taigi fragmentiška (ne uždara), beformiška, bespalviška, laikoma bjauriu; daugumai, ypač neišlavinto skonio žmonių, patinka formos integralumas ir švari polichromija. (Rieglis stengėsi kalbėti bešališkai, sociologiškai, aptarti visuomenėje gyvuojančias vertes, bet jo paties vertinimas taip pat yra aiškus.) Dabarties meninės vertės suvokimu remiasi paminklo atnaujinimas. Pripažįstant dabarties meninės vertės reikalavimus, tenka vėl ir vėl atnaujinti paminklą, o tai visiškai kertasi su senumo ir istorinės vėrečių reikalavimais. Šį vėrečių konfliktą Rieglis laikė ypač aštriu.

Vis dėlto paminklas neišvengiamai sensta, atsiranda irimo ženklų, todėl tam, kad atitiktų naujumo siekiančios meninės valios reikalavimus, jis „turi būti apvalytas nuo visų senumo pėdsakų ir visapusiškai atgauti formą bei spalvą, ką tik atsiradusio kūrinio naujumą“⁷⁷. Ši vertė paminklosaugos praktikoje retai deklaruojama, bet ja tylomis ar netgi nesąmoningai vadovaujasi – dabartinis skonis reikalauja savo.

Kitą, sudėtingesnę, dabartinės meninės vertės atmainą Rieglis vadino santykinę meninę vertę. Ja vadovaujasi, galima sakyti, estetinis ir kartu istorinis skonis, sprendžiantis apie praeities meno kūrinius. Tai galimybė „suvokti jiems [paminklams, – A. S.] būdingą savastingą kompoziciją, formą ir spalvą“⁷⁸. Ši taip paprastai apibūdinta formalistinės estetikos plotmė leidžia lengvai sugretinti šiaip jau istoriškai pasklidusius kūrinius. (Kartą aplankęs Taikomosios dailės muziejų Vienoje, kuriam kažkada yra vadovavęs Rieglis, užtikau dar ne visiškai įrengtą stalo įrankių iš įvairių kraštų ir epochų ekspoziciją. Peiliai, šakutės ir šaukštai buvo sudėlioti tipologiškai, bet dar nebuvo pridėtos etiketės su vietos ir laiko nuorodomis – grynas Rieglio formalizmas – kompozicija, formos ir spalvos, nieko daugiau!)

⁷⁶ *Ibid.*, p. 174.

⁷⁷ *Ibid.*, p. 178.

⁷⁸ *Ibid.*, p. 187.

Jei vis dėlto neapsiribojame meniniu požiūriu vertindami tik dabartinius meno kūrinius, o vertiname taip pat ir senųjų kompoziciją, formą bei spalvą, kartais netgi aukščiau negu dabartinių, šitai galima paaikškinti <...> tuo, kad kai kurie seni meno kūriniai <...> atitinka dabartinę meninę valią ir kad kaip tik šių dabartinę meninę valią atitinkančių elementų buvimas <...> veikia žiūrovą taip galingai, kaip nepajėgia dabartinis kūrinys [...].⁷⁹

Kartais aukštai įvertinami tie dalykai, kurie anksčiau taip vertinami nebuvo. Tam tikru atžvilgiu tai panašu į jau minėtą įpaminklinimą – abiem atvejais skonio sprendimas yra esmiškai susijęs su dabartiniu skoniu. Tai esmiškai atsiliepia paminklosaugos pobūdžiui. Pavyzdžiui, šiuo pagrindu pasirenkamas autentiškas, o ne subarokintas Botticelli, ir jo paveikslai atitinkamai restauruojami – pašalinami vėlesni priedai. „Paprastai pozityvus santykinės vertės atvejis būtų jos išsaugojimas dabar paveldėtos būsenos, o kartais netgi *restauratio in integrum*. Šitaip ji imtų konfliktuoti su senumo vertės reikalavimais.“⁸⁰

4. Verčių priešpriešos ir paminklosauginė sąmonė.

Rieglis ir Weberis

Tai, jog visi konfliktai ir problemos egzistuoja tik tam, kad būtų išspręsti, yra filisteriškas prietaras.⁸¹

Rieglio paminklo verčių samprata yra įsišaknijusi giliausiame jo meno teorijos klode, ji remiasi ta pačia pamatinių filosofinių prielaidų plokštme, kaip ir anksčiau aptartieji Rieglio (taip pat Simmelio) filosofiniai teiginiai apie dinamišką, prieštarinę ir įtampos kupiną gamtos ir kultūros pradų santykį meno, visų pirma architektūros kūrinyje.

Rieglis išskyrė tris paminklines vertes: paminklams siaurąja šio žodžio prasme būdingą intencinio priminimo vertę, dvi kiekvienam senam dirbiniui ar kūriniui kaip praeities liekanai būdingas vertes – senumo ir istorinę, pagaliau – su paminklais ir paminklosauga taip pat susijusias dabarties

⁷⁹ *Ibid.*, p. 187.

⁸⁰ *Ibid.*, p. 147.

⁸¹ *Ibid.*, p. 189.

vertes – vieną naudojimo ir dvi menines. Paminklinės (priminimo) vertės yra: 1) intencinė, 2) senumo ir 3) istorinė. Dabarties vertės yra: 1) naudojimo, 2) meninė naujumo ir 3) meninė santykinė. Analitiniais sumetimais Rieglis išimtos iš istorijos šios skirtingos paminklų vertės sudaro konsteliaciją, kurią galima būtų schemiškai atvaizduoti kaip netaisyklingą heksagramą. Kiekvieną atskirai jas galima nagrinėti tikrai teoriškai, abstrahuojant nuo kitų, vienas ar kitas iš jų redukuojant arba ignoruojant. Šiaip jau, patiriant paminklus ar aktyviai su jais sąveikaujant, jos reiškiasi visos kartu. Kita vertus, paminklo verčių tarpusavyje santykiai kupini įtampos, nes jos yra daugiau ar mažiau kategoriškai priešingos viena kitai. Jų turinį Rieglis ir skleidė, vienu ar kitu aspektu gretindamas ir priešindamas tarpusavyje.

Vis dėlto paminklų vertės, kurias išskyrė ir nagrinėjo Rieglis, nėra grynai apriorinės, jos turi ir istorines charakteristikas, tarpsta – atsiranda, skleidžiasi ir nyksta – istorinio laiko akiratyje, pačios priklauso Vakarų paminkloauginio mąstymo istorijai. Jis pamini, kad intencinio priminimo vertė vadovavosi jau senosios civilizacijos ir kad ji veikia iki šiol. Neintencinių paminklo verčių raiškiausias iškilimas yra susijęs su ankstyvosios modernybės, Renesanso atgręžtimi į antiką, XIX a. išsiskleidė istorinė vertė ir ja pagrįsta restauravimo samprata, o Rieglis gyvenamam laikotarpiui, XX a. pradžiai, pasak jo, būdingas senumo vertės įsigalėjimas. Į paminklo verčių koliziją įsitraukia taip pat ir dabarties vertės. Iš kai kurių Rieglis pastabų matyti, kad vertės turi ir sociologines charakteristikas, yra nevienodai būdingos įvairiems socialiniams kultūriniais sluoksniams.

Apmąstydamas meno kūrinį ir kūrybą, jų šaltinį – daugialypę meninę valią, taip pat su tuo susijusias daugiopas paminklo vertes, Rieglis, kaip ir Weberis, Dilthey'us ir kiti to meto kultūros ir visuomenės teoretikai bei mąstytojai, susidūrė su pamatine filosofine Naujųjų laikų problematika, konkrečiai – su pokantinio ir pohegelinio filosofinio mąstymo kolizijomis, siekė vienaip ar kitaip suderinti apriorizmą ir istorizmą.

Dilthey'us siūlė Kanto transcendentalinės filosofijos alternatyvą, kreipdamasis į istorijos apmąstymą. „Ne mūsų pažintinių galių sustingusio *a priori* pripažinimas, o tikrai raidos istorija, besiremianti mūsų esybės visetu, gali atsakyti į klausimus, kuriuos visi mes užduodame filosofijai.“⁸²

⁸² Wilhelm Dilthey, *Einleitung in die Geisteswissenschaften, Gesammelte Schriften*, Bd. 1, 1922, p. XVIII.

Tirti reikia ne tiktai pažintinį subjekto santykį su tikrove, bet ir visus kitus, remtis žmogaus santykių su pasauliu visuma, „visumine žmogaus prigimtimi, kurios valia, jauslumas ir vaizduotė [*Vorstellen*] tėra tiktai skirtingos realaus gyvenimo vyksmo pusės“⁸³. Kaip man jau teko rašyti, Dilthey’us manė, kad „Pažintinių galių aprioriškumo pripažinimo ir skirtingų galių ar netgi jų visumos transcendentalinės kritinės analizės vietą turi užimti raidos istorija“⁸⁴. Ši pastanga tuo metu daug kam tapo aktuali⁸⁵, ji leidžia geriau suprasti ir Riegliaus paminklosaugos teorijos filosofines prielaidas.

Kitas oponentas, svarbus Dilthey’ui ir diltėjininkams (be kitų, Simmeliui) atsiribojant nuo vokiečių filosofijos idealizmo, buvo jos klasikas Hegelis. Šioje priešpriešoje svarbiausia buvo Dilthey’aus pastanga nuosekliai apmąstyti esmišką žmogiškosios egzistencijos baigtinumą, ribotą, laikinį akiratį, mirtingumą. Šis visa ko esančio baigtybės akiratis yra ir paminklo verčių apmąstymo prielaida. Kultūros istorikas Rudy J. Kosharas pastebėjo, kad:

Riegliaus teorija, privedus ją iki loginio kraštutinumo, išaugo iš pojūčio, kad kismas neišvengiamas, o žmogus mirtingas. Tai numato nacionalinių darinių [tai yra tam tikrų kultūrinių istorinių bendrijų, – A. S.] pabaigą ir suirimą paminklų, kuriais šie dariniai remiasi kaip savo simboline valiuta.⁸⁶

Apmąstant šį esmiškos visa ko baigtybės ir praeigos, taigi ir žiojėjančio niekio akiratį, kaip jau ne kartą teko pastebėti, patys svarbiausi pasidaro vieno ar kito nagrinėjamo buviniio tvermės ir jos pagrindų klausimai.

Turint omenyje šią apriorizmo ir istorizmo koliziją, mėginimus sunderinti vieną su kitu XX a. pradžios filosofijoje, kurie buvo labai aktualūs Riegliui, verta šiuo požiūriu sugretinti jo mąstymą su Weberio mąstymu, kuriam buvo labai svarbus ir ganėtinai išplėtotas Riegliui rūpėjęs verčių (ar vertybių) daugio klausimas. Tai papildomai nušviečia kai kuriuos esminius Riegliaus meninės valios daugiopumo ir skirtingų paminklo verčių sampratų bruožus. Šių verčių gnoseologinis statusas yra panašus į Weberio

83 *Ibid.*

84 Arūnas Sverdiolas, „Gyvenimo hermeneutika: Wilhelm Dilthey’us“, p. 45.

85 *Ibid.*, p. 44–46.

86 Rudy J. Koshar, „On Cults and Cultists“, in: *Giving Preservation a History*,

Eds. Max Page and Randall Mason, New York and London: Routledge, 2004, p. 52.

vadinamuosius idealius tipus – teorinius modelius, neišvedamus iš empirinės duoties, bet ją įgalinančius ir grindžiančius – savotiškus istorinius *a priori*. Be to, Rieglis paminklų vertė, kaip jau minėta, daugiau ar mažiau kategoriškai kertasi viena su kita ir konfliktiškai koegzistuoja. Ši niekaip neišvengiama paminkloaugos principų tarpusavio priešara sugretintina su Weberio vadinamosios dievų kovos samprata.

Esminiu skiriamuoju Naujųjų laikų mąstymo bruožu Weberis laikė racionalizavimą, arba pasaulio atkerėjimą, šiandien sakytume, demitologizavimą. Tačiau ši jo samprata ribojosi su kita, meninės valios daugeriopumo ir paminklinių verčių daugio požiūriu svarbia proto esmiško daugeriopumo, sociokultūrinių racionalumo tipų samprata. Pasak Weberio, įvairiose žmogaus gyvenimo srityse ar gyvenimo sąrangose (*Lebensordnungen*) racionalumas įgyja vis kitą reikšmę: „kiekvieną iš šių sričių galima ‚racionalizuoti‘ labai įvairiai, priklausomai nuo galutinių požiūrių ir tikslų. Tai, kas vienu atžvilgiu ‚racionalu‘, gali būti ‚iracionalu‘ kitu atžvilgiu“⁸⁷. Moderniosios visuomenės gyvenimas yra išsiskaidęs į ekonomiką, politiką, religiją, estetiką, kurioms viešpatauja tarpusavyje nesuderinamos vertybės ir siekiai, arba, kaip išsireiškia Weberis, skirtingi dievai.

Dievų nesantaikos ar kovos įvaizdį Weberis pasiėmė iš religijų istorijos ir perkėlė modernybei aiškinti. Ypač jam buvo parankūs graikų panteono dievai. Parankumas gal ne visai tinkamas žodis, veikiau tai per Vakarų istoriją išsikristalizavusios pamatinės mąstymo galimybės. Modernybėje atsirado alternatyvūs požiūriai, pretenduojantys atsakyti į klausimus, į kuriuos kažkada buvo mėginama atsakyti monoteistinės religijos pagrindu. Mirštant Dievui, sugrįžo politeizmo dievai ir demonai. O „Graikų politeizmas reikalavo aukų Afroditei taip, kaip Herai, Dionisui – kaip Apolonui, nors ir žinojo, kad jie dažnai pykdavosi tarpusavyje“⁸⁸. Taigi Weberis taip pat, kaip Rieglis, griebėsi skirtingų kultūrų įvaizdžio. Pasak jo, Naujaisiais laikais „[a]tkerėti ir todėl beasmenių galių pavidalą įgiję antikos dievai prisikėlė iš savo kapų, užvaldė mūsų gyvenimus ir vėl pradėjo savo amžiną tarpusavio kovą“⁸⁹.

87 Max Weber, *Protestantiškoji etika ir kapitalizmo dvasia*, vertė Zenonas Norkus, Vilnius: Pradai, 1997, p. 19–20.

88 Max Weber, „Politics as a Vocation“, in: *Complete Writings on Academic and Political Vocations*, New York: Algora Publishing, 2008, p. 201.

89 Max Weber, „Science as a Vocation“, in: *Complete Writings on Academic and Political Vocations*, New York: Algora Publishing, 2008, p. 45.

Beje, labai panašių prielaidų apie pačiuose egzistencijos pagrinduose glūdinčią prieštarą laikėsi ir Simmelis. Pasak herakleitiškos jo išta-ros, „tikroji gyvenimo paskirtis <...> yra kova absoliučia prasme, apimanti santykinę kovos ir taikos priešybę, o absoliuti taika, kuri galbūt irgi įtraukia šią priešybę, lieka dieviškoji paslaptis [kitaip sakant – visiška nežinomybė, – A. S.]“⁹⁰.

Esminis dalykas šio Weberio naujojo politeizmo kontekste pasidarė pasirinkimas: dievai reikalauja, kad asmuo apsispręstų už vieną ar kitą iš jų. Nagrinėdamas vienokius ar kitokius vertybinius pasirinkimus, jis klausdavo, „Kuriam iš kariaujančių dievų turime tarnauti?“⁹¹. Antai apie universitetus Weberis rašė, kad „Jie palieka individo sąžinei pasirinkti idealus, kurių tarnystei jis nori pasišvęsti, kuriems dievams jis tarnauja“⁹². Kilus vertybinio pasirinkimo klausimui, Weberis sakydavo:

Tai, ką matome, yra nuolatinis skirtingų dievų tarpusavio konfliktas. <...> Kaip graikas atnašaudavo Afroditei, paskui Apolonui, o pirmiausia – kaip kiekvienas atnašaudavo savojo miesto dievams, taip lieka ir šiandien, nors maginis ir mitinis, tačiau vidujai tikras šių veiksmų plastiškumas ir buvo atimtas.⁹³

Kalbėdamas studentams apie mokslininko pašaukimą, Weberis pasakė:

Prielaida, kurią jums pateikiu, remiasi tuo pamatiniu faktu, kad gyvenimas, kol jis yra pats savaime ir suprantamas kaip tai, kas jis yra, žino tikrai amžiną šių dievų tarpusavio kovą, arba, kalbant nevaizdingai, čia turimas omenyje *galimų* giliausių požiūrių į pasaulį nesutaikomumas ir negalimybė niekaip išspręsti jų konfliktų. Kitaip sakant, tai būtinybė *pasirinkti* tarp jų.⁹⁴

Šie demitologizuoti dievai yra tam tikrų vertybių ansamblių garantai, o pasišventimas tam tikriems idealams – tai tarnystės vienam ar ki-

90 Georg Simmel, „Kultūros sąvoka ir tragedija“, p. 353.

91 Max Weber, „Science as a Vocation“, p. 49.

92 Max Weber, „Academic Freedom in the Universities“, in: *Complete Writings on Academic and Political Vocations*, New York: Algora Publishing, 2008, p. 722.

93 Max Weber, „Science as a Vocation“, p. 44.

94 *Ibid.*, p. 48.

tam dievui sinonimas. Naujasis politeizmas yra ne kas kita, kaip esmiškos vertybių fragmentacijos ir konfrontacijos įvardijimas.

Taigi vieningas pasaulėvaizdis Naujaisiais laikais yra suskilęs į sritis, plotmes ar sąrangas, kuriose viešpatauja nesuderinamos vertybės, nesuderinami organizuojantys principai. „Vaizdžiai kalbant, tarnauji šiam dievui ir *ižėidi tą kitą*, jei apsisprendi už šį ypatingą požiūrį, nes likdamas ištikimas sau, neišvengiamai darai vieną ar kitą *išvadą* apie galutinę vidinę prasmę.“⁹⁵ Weberis pastebėjo: „Nietzsche mums priminė, kad kažkas gali būti gražu ne tikrai nepaisant to, kad nėra gera, bet ir kaip tik todėl, kad nėra gera“⁹⁶. Jau anksčiau šią idėją yra išreiškęs Charles'is Baudelaire'as *Blogio gėlėse*. Graikiškoji kalokagatija – gėrio ir grožio vienis – yra suirusi. Tai tinka ir kitų vertybių santykius aptariant – esą „savaiame aišku, kad kažkas gali būti tiesa, nors nėra, ir tiek, kiek nėra gražu, šventa ar gera“⁹⁷. Skirtingų tipų vertybiniai sprendimai redukuoja vienas kitą. Taip estetinis požiūris yra nesuderinamas su religinėmis ar moralinėmis vertybėmis – šių sričių vertybinius sprendimus jis pakeičia skonio sprendimais, tai, kas moraliai smerktina, pavirsta tuo, kas neskoninga. Tačiau skonio sprendimas taip pat yra vienas iš pamatinių vertybinių sprendimų – kaip tik todėl jis pajėgia redukuoti kitus. Šiame kontekste kalbama apie vėberiškąjį perspektyvizmą⁹⁸.

Riegljo paminklų vertės taip pat yra skirtingi požiūriai į juos, skirtingos perspektyvos. Jis mąstė apie paminklų vertes tokio paties prieštaringo vertybinių nuostatų daugio sąlygomis, girdėdamas ir stengdamasis išklausti skirtingus balsus. Kaip ir Weberiui, jam rūpėjo ne tiek pagrįsti vienos kurios vertės pasirinkimą, atmetant kitas, kiek aiškiai apibūdinti galimybių spektrą, patį pasirinkimą paliekant atvirą, nes jis, galima sakyti, yra paminklosauginės valios dalykas. Skirtingi paminklosaugos principai (gretinant juos su Weberio „dievais“ matyti, kad jie ne atsitiktinai vadinami „kultais“) galioja kartu, ribodami kits kitą, ir suderinami tikrai per „taip, bet“.

Kaipgi viena kitai priešinamos ir tokiu būdu apibrėžiamos vertės gali derėti tarpusavyje? Ar galima jas kažkaip koordinuoti viena su kita ir / ar subordinuoti vieną kitai? Pagrindinė ir, pasak Riegljo, būdingiausia

⁹⁵ *Ibid.*, p. 47–48.

⁹⁶ *Ibid.*, p. 44.

⁹⁷ *Ibid.*

⁹⁸ Lawrence A. Scaff, *Veržiantis iš geležinio narvo*, vertė Zenonas Norkus, Vilnius: Pradai, 1991, p. 162.

dabartinei (tai yra XX a. pradžios) paminklosauginei sąmonei yra senumo vertė. Aš ją pavadinau rezignacine. Rezignacinis požiūris nenumato jokios paminklosaugos. Tačiau pats Rieglis anaipol nerezignavo – jis ėjo atsakingas pareigas Austrijos paminklosaugos institucijose, redagavo jų periodinius leidinius, aktyviai formavo paminklosauginę praktiką. Jo funkcijos ir darbai buvo labai plataus profilio – nuo teorinių, strateginių programinių iki organizacinių ir inspekcinųjų⁹⁹. Kuo gi jis rėmėsi savo veikloje?

Atsižvelgiant į prieštarigus ir įtampos kupinus senumo vertės santykius su kitomis vertėmis, galima ypatingu būdu taikyti iš tų kitų verčių išplaukiančius reikalavimus. Net ir pati senumo vertė neretai pareikalauja kompromiso – šiaip jau griežtai smerkiamo žmogaus įsikišimo į paminklo gyvavimo eigą. Taip nutinka, pasak paties Rieglio, „iškilus grėsmei, kad gamtos jėgos per anksti sunaikins paminklą, nepaprastai grubiai suardys jo organizmą“¹⁰⁰. Jis pateikė ant išorinės statinio sienos esančios ir vandens plaunamos freskos pavyzdį. Žiūrint vien tik tai senumo vertės, būtų net neįmanoma nustatyti, kas yra tas per ankstyvas ar per greitas gamtos poveikis. Šiuo atveju tenka paisyti ne senumo, o istorinės vertės reikalavimų – įsikišti ir imtis ardomąjį gamtos jėgų poveikį stabdančių apsaugos priemonių. Tad istorinė vertė moderuoja senumo vertę.

Aišku, kad derinant skirtingas vertes, vadovaujamosi saiku. Bendras principas yra tas, kad dabartinė (t. y. Rieglio laikų) paminklosauga turi:

skaitytis su ja [senumo verte, – A. S.] ir pirmiausia su ja. Be šito negalima tirti kitų paminklo verčių – priminimo ir dabartiškumo – egzistavimo teisėtumo. Aptikus senumo vertę, susijusios vertės pasveriamos kartu su ja, ir jei nustatoma, kad pirmoji menka, saugomos pastarosios.¹⁰¹

Tačiau palaikyti deramą verčių hierarchiją anaipol nėra paprasta. Senumo ir istorinė vertė abi yra paminklinės (priminimo) vertės, bet jos reikalauja priešingų dalykų. Pasak Rieglio, „dabartinei paminklosaugai svarbiausia lieka išvengti abiejų verčių konflikto“¹⁰². Mėginamas spręsti ši

⁹⁹ Ernst Bacher, „Alois Riegl und die Denkmalpflege“, in: Ernst Bacher, Hrsg., *Kunstwerk oder Denkmal? Alois Riegls Schriften zur Denkmalpflege*, Wien: Böhlau, 1995.

¹⁰⁰ Alois Riegl, *Der moderne Denkmalkultus: sein Wesen und seine Entstehung, Gesammelte Aufsätze*, p. 170.

¹⁰¹ *Ibid.*, p. 165.

¹⁰² *Ibid.*, p. 171.

konfliktą, Rieglis taip pat aptiko, kad su senumo verte susijęs žavėjimasis nyksmu nebūna grynas, čia prisideda estetiniai, stilistiniai, meno istorijos momentai¹⁰³. „Istorinė žinią jiems [senumo vertės šalininkams, – A. S.] kartu tampa ir estetikos šaltiniu, kaip ir senumo pojūtis.“¹⁰⁴

Su senumo verte gretindamas dabartinę meninę vertę, Rieglis vėlgi aptiko griežtą priešpriešą:

iš žmogaus rankų reikalaujama kurti uždarus kūrinus kaip būtinos ir dėsningos [kūrybinės, – A. S.] rasties jusliškai suvokiamus vaizdus, o iš laike veikiančios gamtos, priešingai – ardyti tai, kas uždara, [sudarant, – A. S.] taip pat neišvengiamo ir dėsningo nyksmo jusliškai suvokiamą vaizdą.¹⁰⁵

Prieštarinai dera tarpusavyje ir naujumo bei istorinė vertės. Tiesa, šis prieštaravimas ne visada buvo laikomas svarbus. XIX a. paminklo sauga daugiausia rėmėsi naujumo vertės susiliejimu su istorine verte, manyta, kad:

turi būti panaikintas bet koks nykimo, gamtos jėgoms veikiant, pėdsakas, užpildytos spragos ir papildyti fragmentai, atstatytos uždaros vieningos visumos. Šaltinio gražinimas į pirminę jo rasties būseną buvo atvirai pripažįstamas ir uoliai skelbiamas visos racionaliosios XIX a. paminklo saugos tikslas.¹⁰⁶

Aišku, Rieglis turėjo omenyje Viollet le Duco ir gausių jo pasekėjų restauravimo principą, nors ir nepaminėjo jo vardu. Šitaip atsirado „stiliaus vienybės postulatas, vedęs tiesiai į tai, kad turi būti ne tiktai pašalintos dalys, kurių pradžioje nebuvo ir kurios buvo visai naujai įterptos tik vėlesniu stilistiniu laikotarpiu, bet ir atnaujintos pirminiam paminklui pritaikytos formos“¹⁰⁷. Tačiau vėliau, išgalėjęs senumo vertei, pradėta kuo stipriausiai priešintis tokiam atnaujinimui.

Šiuo atveju principų prieštaravimas išsidėsto paminklo saugos istorijos plotmėje kaip istorinis skirtingų verčių akiratis. Istorizmas dargi

¹⁰³ *Ibid.*, p. 167–168.

¹⁰⁴ *Ibid.*, p. 168.

¹⁰⁵ *Ibid.*, p. 162.

¹⁰⁶ *Ibid.*, p. 179.

¹⁰⁷ *Ibid.*, p. 183.

persveria apriorizmą, nors jo ir nepašalina. Tačiau aptiktas pačios paminklosaugos istorinis kintamumas vedė Rieglį ne prie vertybinio reliatyvizmo, o veikiau priešingai – prie ištikimybės vadinamajai laiko dvasiai ir aiškaus jos reikalavimų suvokimo. Senumo vertė arba „kultas“ ir yra ne kas kita, kaip dabartinės laiko dvasios reikalavimas. Vis dėlto reikalą gerokai komplikuoja tai, kad ta dvasia, arba meninė valia, yra vėberišškai daugiabalsė, istoriškai ir sociologiškai susiskaidžiusi ar netgi kariaujanti nesutaikomus vidinius karus. Iš esmės paminklinių verčių daugio šaltinis yra ne kas kita, kaip daugialypė, susiskaidžiusi ir prieštaringa meninė valia.

Tačiau vertės, principai, reikalavimai yra vienas dalykas, o visų šių dalykų interpretavimas, vadovavimasis vertėmis, principų taikymas, hermeneutikos vadinamasis aplikacijos momentas – kitas. Išgryninus ir sugretinus vertes, įsisąmoninus kiekvienos iš jų reikalavimus, tenka kaskart rinktis ir spręsti, ką daryti, o ko nedaryti vienu ar kitu atveju. Vienas kitam prieštaraujantiems principus reikia vienaip ar kitaip derinti, svarstyti jų santykius, ieškoti atstojamosios ar, tiksliau sakant, aukso vidurio. O aukso vidurys anaip tol nėra aritmetinis vidurkis arba skirtingų veiksmų atstojamoji, jis esmiškai siejasi su sunkiai konceptualizuojamomis, tačiau pamatinėmis sprendimo galios atmainomis – išmintimi, skoniu, įžvalgumu, taktu¹⁰⁸. Neįmanoma tiesiog nuosekliai vadovautis griežtais principais, tenka kaskart iš naujo kelti klausimą apie šių principų suderinimą, taip pat apie jų pritaikymą arba netgi tinkamumą vienu ar kitu atveju. Paminklosauginės sąmonės sprendimo galia veikia remdamasi prieštariniais ir polemniais pagrindais. Čia viešpataujanti vėberiškoji dievų kova yra tragiška – bet koks sprendimas reikalauja atsakomybės ir užtraukia kalnę. Bene vienintelė instancija, į kurią galima apeliuoti, yra ypatingas sąmoningumas, kurį suteikia paminklosauginio mąstymo istorijos pažinimas. Riegliausio paminklų „kulto“ ar „kultū“ studija kaip tik ir siekia suteikti tokį sąmoningumą.

Gauta — 2018 02 14

¹⁰⁸ Arūnas Sverdiolas, „Išminties dorybė“, in: *Baltos lankos*, 2012, Nr. 36, p. 5–27; Idem, „Skonio reikalas“, in: *Baltos lankos*, 2012, Nr. 35, p. 7–32.

Literatūra

- Andrijauskas Antanas, „Rieglio meno raidos koncepcija“, in: *Grožis ir menas*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1996, p. 507–515.
- Bacher Ernst, „Alois Riegl und die Denkmalpflege“, in: Ernst Bacher, Hrsg., *Kunstwerk oder Denkmal? Alois Riegls Schriften zur Denkmalpflege*, Wien: Böhlau, 1995, p. 13–48.
- Dilthey Wilhelm, *Einleitung in die Geisteswissenschaften, Gesammelte Schriften*, Bd. 1, 1922.
- Gubser Michael, *Time's Visible Surface. Alois Riegl and the Discourse on History and Temporality in Fin-de-Siècle Vienna*, Detroit: Wayne State University Press, 2006.
- Koshar Rudy J., „On Cults and Cultists“, in: *Giving Preservation a History*, Eds. Max Page and Randall Mason, New York and London: Routledge, 2004, p. 45–80.
- Lefebvre Henri, *The Production of Space*, Cambridge: Basil Blackwell, 1991.
- Panofsky Erwin, „Der Begriff des Kunstwollens“, in: *Zeitschrift für Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft*, t. 14, 1920, p. 321–339.
- Riegl Alois, *Spätromische Kunst-Industrie*, Wien: Kaiserlich-Königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1901.
- Riegl Alois, „Neue Strömungen in der Denkmalpflege“, in: *Mitteilungen der K. K. Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*, 3. Folge, Bd. 4, 1905, p. 85–104.
- Riegl Alois, *Das holländische Gruppenportrat*, Viena: Österreichischen Staatsdruckerei, 1931.
- Riegl Alois, *Historische Grammatik der bildenden Künste*, Graz: Böhlau, 1966.
- Riegl Alois, *Naturwerk und Kunstwerk. I, Gesammelte Aufsätze*, Berlin: Gebr. Mann Verlag, 1995.
- Riegl Alois, *Der moderne Denkmalkultus: sein Wesen und seine Entstehung, Gesammelte Aufsätze*, Berlin: Gebr. Mann Verlag, 1995.
- Ruskin John, „Septyni architektūros šviesuliai“, vertė Gediminas Pulokas, in: *Baltos lankos*, 2013, Nr. 37, p. 176–205.
- Scaff Lawrence A., *Veržiantis iš geležinio narvo*, vertė Zenonas Norkus, Vilnius: Pradai, 1991.
- Simmel Georg, „Die Ruine. Ein ästhetischer Versuch“, in: *Philosophische Kultur*, Potsdam: Gustav Kiepenheuer Verlag, 1923, p. 135–143.
- Simmel Georg, „Kultūros sąvoka ir tragedija“, in: *Sociologija ir kultūros filosofija*, vertė Albinas Lozuraitis, Vilnius: Margi raštai, 2007, p. 299–332.
- Surgailienė Laima, „A. Ryglio menosiekos teorija“, in: *Problemos*, 1986, Nr. 35, p. 65–71.
- Sverdiolas Arūnas, „Gyvenimo hermeneutika: Wilhelmas Dilthey'us“, in: *Būti ir klausti. Hermeneutinės filosofijos studijos* – 1, Vilnius: Strofa, 2002, p. 27–87.
- Sverdiolas Arūnas, „Išminties dorybė“, in: *Baltos lankos*, 2012, Nr. 36, p. 5–27.
- Sverdiolas Arūnas, „Paminklas ir laikas. Viollet-le-Duco ir Ruskinio kontroversija“, in: *Athena. Filosofijos studijos*, 2012, Nr. 8, p. 134–167.
- Sverdiolas Arūnas, „Skonio reikalas“, in: *Baltos lankos*, 2012, Nr. 35, p. 7–32.
- Sverdiolas Arūnas, „Du demiurgai“, in: *Baltos lankos*, 2013, Nr. 38–39, p. 156–194.
- Viollet-le-Duc Eugène, „Restauravimas“, vertė Lina Perkauskytė, in: *Baltos lankos*, 2013, Nr. 37, p. 150–175.
- Weber Max, *Protestantiškoji etika ir kapitalizmo dvasia*, vertė Zenonas Norkus, Vilnius: Pradai, 1997.
- Weber Max, „Academic Freedom in the Universities“, in: *Complete Writings on Academic and Political Vocations*, New York: Algora Publishing, 2008, p. 69–74.
- Weber Max, „Politics as a Vocation“, in: *Complete Writings on Academic and Political Vocations*, New York: Algora Publishing, 2008, p. 155–207.
- Weber Max, „Science as a Vocation“, in: *Complete Writings on Academic and Political Vocations*, New York: Algora Publishing, 2008, p. 25–52.
- Wieczorek Daniel, „Introduction du traducteur“, in: Alois Riegl, *Le culte moderne des monuments. Son essence et sa genèse*, Paris: Seuil, 2013, p. 23–35.

Summary

The Values of a Monument: Alois Riegl

Arūnas Sverdiolas

Keywords: artistic will, values of a monument, apriorism, historicism, withering, preservation, restoration, conservation, heritage preservation.

The paper examines the fundamentals of Alois Riegl's theory of heritage preservation with the primary focus on the so-called "cult of monuments" and the notion of monumental values, and foregrounds the significance of the latter notion for the further thought on heritage preservation. It places the conception of the values of a monument in the context of the author's theory of art and analyses its philosophical premises. For highlighting these premises, the analysis deploys contemporaneous philosophical ideas, such as those by Friedrich Nietzsche, Wilhelm Dilthey, Georg Simmel, and Max Weber. This gives grounds for an exposition of the collision of apriorism and historicism, essential to Riegl's thought.